

Арсен Миколайович Ісаєв,
канд. юрид. наук, доцент
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 347.472 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРІН У ДОГОВОРІ ДАРУВАННЯ

У статті досліджено правові норми, що регулюють відносини, пов'язані з охороною і захистом прав та інтересів сторін у договорі дарування. Проаналізовано механізми, що забезпечують захист прав дарувальника і обдаровуваного, висвітлені недоліки в правовому регулюванні розглянутого питання.

Ключові слова: захист прав дарувальника, захист прав обдаровуваного, захист законних інтересів, механізм захисту прав, договір дарування.

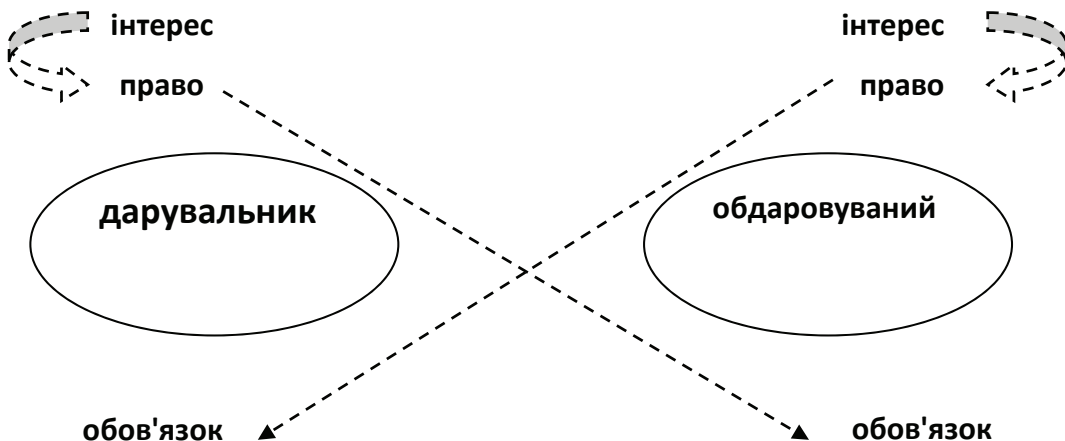
Захист прав і законних інтересів сторін у договорі дарування забезпечується загальними і спеціальними правовими нормами. При цьому до загальних можна віднести насамперед норми, що регламентують способи захисту цивільних прав та інтересів, передбачені гл. 3 ЦК України «Захист цивільних прав та інтересів». Спеціальні ж втілені в окремих положеннях гл. 55 ЦК України «Дарування» [1, с. 251–268].

Питаннями захисту прав сторін у договорі дарування в різний час займалися М. І. Брагинський, О. В. Дзера, І. В. Єлисеєв, О. В. Коновалов, М. В. Кротов, О. Л. Маковський, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Д. І. Меєр, П. Л. Рихлецький, О. П. Сергєєв, М. М. Сібільов, С. М. Солових, Г. Ф. Шершеневич та інші вчені.

Метою даної статті є системний аналіз цивільно-правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з захистом прав і законних інтересів сторін у договорі дарування, та подальше визначення проблемних сегментів у рамках проведеного дослідження.

Захист прав і законних інтересів дарувальника і обдаровуваного реалізується в тому числі за допомогою закріплення їх окремих прав і обов'язків, що відбивають специфіку відносин дарування. У такому механізмі захист

інтересу сторони забезпечується наявністю у неї відповідного суб'єктивного права, а захист права – забезпечується кореспондуючим обов'язком контрагента (Див.: схема 1). Виходячи з вищевикладеного, вбачається обґрунтованим розгляд прав і обов'язків сторін у договорі дарування, здійснення, виконання та існування яких реалізує захисну і сигнально-превентивну функції цивільного права.

Схема 1. Механізм забезпечення захисту прав та інтересів сторін у договорі дарування

Виходячи з визначення договору дарування, дарувальник зобов'язується передати безоплатно у власність обдаровуваного дар. Ключовим юридичним обов'язком дарувальника є обов'язок щодо передачі дару. Виконання цього обов'язку здійснюється шляхом передачі дару, якщо це можливо (це стосується невеликих речей), або передачі документів, що підтверджують право власності на річ, або інших документів, що підтверджують належність дару дарувальнику. Обов'язок з передачі об'єктів нерухомості та інших, великих за своїми габаритами, речей здійснюється шляхом вручення обдаровуваному символів такого дарунка (ключів від квартири або машини, макета будинку і т. п.). Зазначений обов'язок покликаний забезпечити й відповідне право обдаровуваного. Так, закон передбачає право обдаровуваного на витребування дарунка або його вартості у дарувальника, коли за договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому настав термін або відкладальна обставина, з настанням якої пов'язано обов'язок дарувальника передати дарунок (ч. 2 ст. 723 ЦК України). Зазначена норма спрямована на захист прав обдаровуваного, що виникають з консенсуального договору дарування і існуючих до моменту передачі дару.

Порушення обов'язку дарувальника щодо передачі дару є простроченням боржника, у зв'язку з чим обдарований може зазнати збитків. Проте не зовсім зрозуміло, чи зобов'язаний дарувальник відшкодувати такі збитки поряд

з передачею самого дару або його вартості? Зазначена ч. 2 ст. 723 ЦК України свідчить про обмеження відповідальності дарувальника за прострочення виконання зобов'язання і за неможливість виконання зобов'язання, яка випадково наступила після прострочення. Як зазначалося, у разі настання терміну виконання зобов'язання, обдарований може вимагати від дарувальника або передачі дару, або відшкодування його вартості. Тобто, відсутня правомочність обдарованого на відшкодування збитків, завданих простроченням дарувальника. Певною мірою такий підхід законодавця виправданий відсутністю витрат на придбання дару з боку обдарованого, а також тим, що зазвичай збитки, що виникають через прострочення дарувальника, полягають у витратах обдарованого, спрямованих на утримання дару. Наприклад, коли обдарований, очікуючи отримати в дар житловий будинок, закупає нові меблі для його облаштування та будівельні матеріали для ремонту. У такому разі право обдарованого вимагати передачі будинку або відшкодування його вартості дозволить захистити його майнові інтереси. Таким чином, аналіз ч. 2 ст. 723 ЦК України свідчить про відсутність цивільно-правової відповідальності дарувальника за порушення обов'язку щодо передачі речі. На дарувальника, який допустив таке порушення, може бути покладено лише обов'язок виконати зобов'язання в натурі, а якщо це стало неможливим, відшкодувати вартість подарунка. Обидва наслідки не є заходами цивільно-правової відповідальності, адже не відповідають такій її ознаці, як додатковість обтяження.

Говорячи про захист прав та інтересів обдарованого, варто звернути увагу на правило, що передбачає обов'язок дарувальника відшкодувати збитки, завдані майну обдарованого і за шкоду, заподіяну здоров'ю, або смерть, що сталися в результаті володіння чи користування дарунком з вадами або особливими властивостями, про які дарувальник знав, але не попередив обдарованого (ч. 2 ст. 721 ГК України). Ця норма регулює відносини, що виникають після передачі дару, тому поширюється і на реальні договори дарування, і на консенсуальні. Аналіз ч. 2 ст. 721 ГК України дає підстави стверджувати, що дарувальник після передачі дару обдарованому несе відповідальність тільки за шкоду, заподіяну майну, здоров'ю або смерть, якщо такі наслідки настали через недоліки або особливі властивості речі і у зв'язку з володінням або користуванням нею. Умовою відповідальності є те, що дарувальник знав про недоліки і особливі властивості речі, але не попередив обдарованого. Можна стверджувати, що наведена норма не враховує питання відповідальності дарувальника за фактичні недоліки речі як такі, а також за недоліки в праві на відчужуваний дар.

По-перше, як бути в ситуації, коли дарувальник передає дар неналежної якості? Вбачається, що вирішення цього питання буде залежати від того, яка річ передається в дар, а саме: індивідуально визначена або визначена родовими ознаками. Якщо це індивідуально визначена річ, то питання про її якість стояти не може, адже дарувальник зобов'язався передати таке майно, яким він володіє сам. Якщо мова йде про майно, визначене родовими ознаками, тоді

необхідно виходити із загальних положень про зобов'язання, а саме: зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно пред'являються. Вимоги, що пред'являються до майна, яке передається у власність, відображають можливість його цільового використання. Таким чином, майно, визначене родовими ознаками, має бути придатним для цільового використання, інакше обов'язок дарувальника буде виконано неналежним чином, з усіма передбаченими гл. 51 ЦК України наслідками.

По-друге, як бути в ситуації, коли передається дар з вадами у праві на нього? Найбільш небажаним і найбільш імовірним наслідком передачі дару з недоліками в праві є евікція. Глава 55 ЦК України не містить норм, які б передбачали відповідальність дарувальника у разі витребування дару. Відповідь на це питання необхідно шукати в загальних положеннях про зобов'язання та договір [2, с. 46]. Як справедливо зазначав професор А. Сімолін, дарування направлено на передачу майна у власність, а відповідальність за евікцію є логічним наслідком невиконання прийнятого на себе зобов'язання з передачі майна у власність [3, с. 130]. Така точка зору заслуговує на увагу хоча б тому, що дарувальник не може передати обдаровуваному більше прав, ніж має сам. А у випадку з евікцією можна говорити або про відсутність права власності у дарувальника на майно, або про наявність обтяжень, що не дозволяють дарувальнику вільно розпоряджатися дарунком. Таким чином, дарувальник вважається таким, що порушив зобов'язання, і повинен відповідати згідно зі ст. 623 ЦК України.

Говорячи про захист майнових інтересів дарувальника, слід зазначити, що після укладення договору дарування, але до його виконання, дарувальник має право від нього відмовитися в односторонньому порядку. Таке право дарувальнику надано ч. 1 ст. 724 ЦК України. Здійснення цього права можливе за наявності наступної умови: після укладення договору дарування майновий стан дарувальника істотно погіршився. З першого погляду було б справедливим визначати ступінь погіршення майнового стану дарувальника неупередженим та незацікавленим суб'єктом, наприклад судом. Але в такому випадку мова б мала йти про право дарувальника на розірвання договору, а не на відмову від нього. Проте позицію законодавця щодо права дарувальника на відмову слід визнати виправданою у зв'язку з тим, що таким чином захищаються інтереси того з контрагентів, який безоплатно збагачує іншого за рахунок зменшення власної майнової маси. Подібна норма міститься і в ЦК РФ [4, с. 413], й раніше – в Проекті Цивільного Уложення Російської імперії [5, с. 524-525]. Важко не погодитися з позицією Редакційної комісії з розробки проекту Цивільного Уложення, в якій підкреслювалося, що несправедливо було б вимагати виконання дарування від особи, яка перебуває в скрутному становищі, так само як несправедливо відбирати у невинуватого обдаровуваного дар, яким він вже володіє, користується, а може й розпорядився.

Говорячи про захист прав і законних інтересів дарувальника, не можна не згадати про право останнього на відшкодування реальних збитків, яких було завдано відмовою обдаровуваного прийняти дар за письмовим договором дарування. Зазначена норма міститься в ч. 3 ст. 573 ЦК РФ. Вітчизняне цивільне законодавство не передбачає подібного права для дарувальника, разом з тим його існування не позбавлене сенсу. Так, ч. 2 ст. 724 ЦК України як виняток із загального правила про неможливість односторонньої відмови від договору, закріплює положення, згідно з яким обдаровуваний має право в будь-який час до прийняття дарунка на підставі договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, відмовитися від нього. При цьому цілком імовірно, що дарувальник, виконуючи свій обов'язок щодо передачі дару, може зазнати витрат. Справедливо буде стверджувати, що, укладаючи договір дарування, дарувальник зобов'язаний розраховувати на ті витрати, які йому належить зробити у зв'язку з виконанням своїх обов'язків. Саме тому закон не передбачає відшкодування дарувальнику витрат, пов'язаних з доставкою дару обдаровуваному, витрат, пов'язаних з переоформленням прав на дар, якщо це було потрібно для подальшої передачі права власності тощо. Адже відшкодування зазначених витрат не можна вважати оплатою за надане як дар майно. Але у разі відмови обдаровуваного від договору дарування (відмови, яка може бути нічим не обґрунтована), дарувальник може виявитися у вкрай не вигідному становищі. Він, зменшуючи власну майнову масу, збагачує обдаровуваного і при цьому несе витрати, від яких міг би утриматися, знаючи про відмову обдаровуваного.

Таким чином, для захисту прав дарувальника та з метою забезпечення дотримання договірної дисципліни вбачається за доцільне встановлення обов'язку обдаровуваного відшкодувати реальний майнову шкоду дарувальнику, заподіяну відмовою прийняти дар за договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому.

У ракурсі захисту прав і законних інтересів сторін у договорі дарування слід звернути увагу ще на один момент. При укладенні договору з обов'язком передати дарунок у майбутньому і після настання терміну або відкладальної обставини, встановлених договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, обдаровуваний має право вимагати від дарувальника передання дарунка або відшкодування його вартості. У даному разі норма закону спрямована на захист прав як обдаровуваного, так і дарувальника. Інтереси обдаровуваного забезпечуються самою можливістю витребування того, що було обіцяно, або, якщо подарунок з якихось причин передати неможливо, витребуванням вартості дарунка. Інтереси ж дарувальника захищаються обмеженою відповідальністю, яка втілена тільки у відшкодуванні вартості подарунка. Тобто, обдаровуваний не може вимагати відшкодування будь-яких збитків, які були нанесені простроченням виконання зобов'язання.

Певний інтерес також викликає питання про дарування на користь зачатої, але не народженої дитини. Польські вчені стверджують, що зачата, але

не народжена дитина може виступати в ролі обдаровуваного. Такий договір дарування є договором "під умовою", а народження дитини живою є тією умовою, від якої залежить дійсність дарування [6, с. 86]. Слід зазначити, що Проект Цивільного Уложення Російської імперії також передбачав можливість дарування на користь дитини, яка має народитися від певної особи. За таких обставин дар приймався батьком чи матір'ю дитини. Ця позиція обґрунтовувалася тим, що зачата, але ще не народжена дитина користується захистом закону тією ж мірою, що й народжена. Тобто визнавалося можливим дарування на користь зачатої дитини, де подарунок приймався батьками дитини або особливою опікою, яка встановлювалася для захисту інтересів ненародженої дитини.

Проаналізувавши норми ЦК України щодо спадкування, необхідно зауважити, що законодавець включає до кола спадкоємців зачату, але не народжену дитину (за умови народження дитини живою) і гарантує цьому "квазісуб'єкту" захист інтересів нарівні з іншими спадкоємцями. У цьому аспекті не можна не погодитися з думкою І. В. Венедиктової про можливість захисту інтересу (а не права) ще не народженої дитини з моменту її зачаття [7, с. 111]. Така позиція відповідає положенням, закріпленим в абз. 2 ч. 2 ст. 25 ЦК України, які гарантують можливість захисту інтересів зачатої, але ще не народженої дитини.

З урахуванням цього можна вважати, що правова регламентація дарування на користь зачатої, але не народженої дитини не є зайвою. Вона забезпечить майнові інтереси такої дитини та її сім'ї, розвине й певною мірою упорядкує сферу майнових правовідносин. Враховуючи те, що від імені малолітніх дітей діють їх батьки, справедливо визнати саме за батьками право на укладення договору дарування і прийняття дарунка після народження дитини живою.

З вищевикладеного можна прийти до висновку, що правова регламентація договору дарування в Цивільному кодексі України належним чином забезпечує захист прав і законних інтересів як дарувальника, так і обдаровуваного. При цьому є питання, що підлягають подальшому дослідженню з метою вдосконалення законодавства і доктрини цивільного права у сфері захисту прав і законних інтересів сторін у договорі дарування.

Список літератури: 1. Гражданский кодекс Украины : пер. с укр. / вступ. ст. А. С. Довгерта. – Харьков: Одиссей, 2004. – 400 с. 2. Бару М. И. Договорное обязательство о содержании / М. И. Бару // Ученые зап. Харьк. юрид. ин-та. – 1948. – Вып. 3. – С. 25–54. 3. Симолин А. А. Влияние момента безвозмездности в гражданском праве / А. А. Симолин. – Казань : Тип. Императ. Ун-та, 1916. – 365 с. 4. Гражданский кодекс Российской Федерации : текст, коммент., алф.-предм. указ. / под ред. О. М. Козыря, А. Л. Маковского, С. А. Хохлова. – М., 1996. – 704 с. 5. Гражданское уложение. Проект Высочайше учрежденной Редакционной Комиссии по составлению Гражданского Уложения. – СПб. : Гос. тип., 1899. – Кн. 5 : Обязательства. Т. 1. : Ст. 1-276 с объяснениями. – 615 с. 6. Турлуковський Я. Договір дарування в польському цивільному праві : окремі проблеми / Я. Турлуковський // Підприємництво, гос-во і право. – 2005. – № 9. – С. 85–92. 7. Венедиктова І. В. Співвідношення суб'єктивного права і законного інтересу в цивільному праві / І. В. Венедиктова // Право і безпека. – 2005. – № 4'3. – С. 110–113.

ОСОБЕННОСТИ ЗАЩИТЫ ПРАВ СТОРОН В ДОГОВОРЕ ДАРЕНИЯ

Исаев А. Н.

В статье исследованы правовые нормы, регулирующие отношения, связанные с охраной и защитой прав и интересов сторон в договоре дарения. Проанализированы механизмы, обеспечивающие защиту прав дарителя и одаряемого, освещены недостатки в правовом регулировании рассматриваемого вопроса.

Ключевые слова: защита прав дарителя, защита прав одаряемого, защита законных интересов, механизм защиты прав, договор дарения.

FEATURES OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE PARTIES IN DONATION CONTRACT

Isaev A. N.

The article dedicated to the legal rules governing the relations connected with the protection and defense of the rights and interests of the parties in donation contract. Mechanisms that protect the rights of the donator and the donee are analyzed. Deficiencies in the legal regulation of the issue are examined.

Key words: protection of the rights of the donator, protection of the rights of the donee, protection of legitimate interests, mechanism of the protection of the rights, donation contract.

Надійшла до редакції 16.06.2014 р.